

UDK 82.091:82(091)

Tomo Virk

Filozofska fakulteta v Ljubljani

APORIJE LITERARNE ZGODOVINE DANES

Članek se ukvarja z nekaterimi novejšimi koncepti v teoriji literarnega zgodovinopisja. Kritično skuša pretresti pojme linearnost, kontinuiteta, teleologija, Velika pripoved, narativnost ipd. in čim bolj vsestransko preveriti njihovo spoznavno vrednost ter uporabnost v sodobnem literarnem zgodovinopisju. V sklepu se zavzema za pluralnost metod in perspektiv na tem področju.

The article deals with some of the newer concepts in the theory of literary historiography. It attempts to critically examine the concepts of linearity, continuity, teleology, the grand narrative, narrative structure, etc., and to test as universally as possible their cognitive value and usefulness in contemporary literary historiography. In the conclusion the author supports the plurality of methods and perspectives in this area.

Ključne besede: literarna veda, literarna zgodovina, teorija literarne zgodovine

Key words: literary criticism, literary history, theory of literary history

»Znanstvena« literarna zgodovina se je rodila na začetku devetnajstega stoletja, med drugim tudi zaradi razvitja zgodovinske zavesti. Pri bratih Schlegel je bila sprva zasnovana izrazito nadnacionalno,¹ pozneje pa, ko naj bi postala zaradi svoje vloge pri zburjanju in utrjevanju nacionalne zavesti² privilegirana in se je ustoličila kot »univerzitetna« disciplina, se je spremenila tudi njena narava; devetnajsto stoletje je predvsem stoletje velikih nacional(istič)nih literarnih zgodovin.³ Z menjavo znanstvenih – in posledično metodoloških – paradigem ta romantični tip literarne zgodovine zgublja legitimnost, nato pa ob vzponu formalističnih in strukturalističnih teorij v prvi polovici in sredi dvajsetega stoletja postane problematična tudi sama zgodovina kot taka.⁴ Druga

¹ »Prve moderne literarne zgodovine, ki so jih predstavili brata Schlegel in Coleridge okrog leta 1800, so bile kozmopolitske, primerjalne in neprofesionalne. S tem zadnjim mislim na to, da ti morda še niso imeli institucionalnega statusa« (Neubauer 2005: 110). Prim. tudi Behler 1992.

² Zlasti tam, kjer je bil ta proces potreben, npr. pri manjših narodih v okviru Avstroogrske monarhije, na ozemlju današnje Nemčije, delno tudi Italije, skandinavskih držav (Neubauer 2005: 110).

³ Ko se je literarna zgodovina v devetnajstem stoletju institucionalizirala, »je morala plačati ceno za to: literatura je morala služiti nacionalnim interesom; v njej so videli enega najaventičnejših izrazov narodovega duha« (Neubauer 2005: 110). – Vendar pa ima razširjeni argument o privilegiranju in institucionalizaciji literarne zgodovine s strani oblasti zaradi podpore nacionalnemu interesu tudi svojo šibko točko (natanko tam, kjer jo trendovske teorije tudi danes največkrat še vedno imajo: na področju manj poznanih, manjših, čeprav deklarativno in »teoretično« posebej pomembnih in izpostavljenih, v resnici pa še vedno zanemarnih in prezrtih); predpostavka, da so »nacional(istič)ne« literarne zgodovine nastajale ob dejavni podpori oblasti, ki so si tako zagotavljale svojo identiteto in moč, preprosto pade ob primeru narodov, zbranih v Avstroogrski.

⁴ Bržkone sta na splošnejši duhovni ravni tudi obe svetovni vojni prispevali k skepsi glede zgodovine kot vsaj implicitno teleološke.

polovica dvajsetega stoletja je dinamično obdobje izmenjujočih se napovedi smrti⁵ ter poskusov rehabilitacije (literarne) zgodovine in zgodovinskega mišljenja.⁶

V literarni vedi (zlasti v t. i. zahodnem svetu, pa tudi na Slovenskem) so prav ta gibanja in teoretski koncepti, ki so njihova podlaga, v zadnjem desetletju⁷ močno razburkali prizorišče z novimi idejami in predlogi, med drugim tudi z radikalno, brezkompromisno, včasih že kar bojovito kritiko in popolnim zavračanjem »tradicionalnih« modelov literarne zgodovine. Tako so se v zgoščeni obliki, povezano in frontalno tudi pri diskusijah o literarni zgodovini pojavile nove teoretske premise, ki so sicer v filozofiji ter v večini drugih družboslovnih in humanističnih disciplin bile v obtoku že nekaj desetletij (in so nekatere danes, ko jih včasih nekritično sprejema tudi teorija literarnega zgodovinopisja, že zastarele).⁸ Za prevetritev na tem področju je bil že skrajni čas, zato je vnos teh teorij v literarnovedni diskurz o literarni zgodovini ne le dobrodošel, ampak tudi nujen. Obenem pa je vtis, da so nekatere teh idej – zlasti ob konkretnih polemikah – na to področje bile prenesene nekritično, ne da bi se dovolj preverilo njihov spoznavni domet, ideološko držo in pragmatično vrednost, predvsem pa, ne da bi se reflektiralo lastno »mesto izjavljanja« pri njihovem sprejemanju, razširjanju, včasih tudi povzdigovanju. Ta razprava skuša hote nekoliko kritično⁹ premisliti nekatera

⁵ Razne napovedi »smrti« in »konca« zgodovina se – podobno kot npr. teze o koncu umetnosti, romana, literature nasploh (oziroma kot tiskanega medija), subjekta, avtorja itn. – izkazujejo vsaj za preuranjene, empirično ovrgljive, pa tudi spoznavnoteoretsko in logično majave. To je mogoče na kratko demonstrirati s preprostim premislekom: sintagma oziroma parola »konec zgodovine«, ki jo je za naslov svoje knjige najodmevneje uporabil Francis Fukuyama in iz katere črpajo tudi prenovitelji literarne zgodovine, je podobno protislovna kot znamenita Maigrittova »Ceci n'est pas une pipe«, saj je »konec« izrazito zgodovinski in kontinuitetni pojem oziroma koncept, ki predpostavlja »začetek« in teleološko gibanje h »koncu« (prim. Heideggrovo zrelo spoznanje: metafizike volje do moči ne moreš premagati, ker s tem ostajaš v isti paradigmi volje do moči; lahko jo le prebolevaš); ne moremo razglašati konca zgodovine, saj s tem še vedno ostajamo v paradigmi kontinuitetnega in zgodovinskega mišljenja (prim. Virk 1989a). – O skepsi glede »smrti zgodovine« (pa tudi drugih, prej omenjenih smrti) prim. Gillespie 2003: 59.

⁶ Za najvidnejše postaje tega dogajanja po letu 1960 lahko veljajo: začetek projekta »Primerjalna zgodovina literatur v evropskih jezikih« pri Mednarodni zvezi za primerjalno književnost, Wellekov članek »The Fall of Literary History«, ustanovitev revije *New Literary History* prav z namenom prenovitve te discipline, Jaussovo nastopno predavanje na konstanški univerzi ter njegov poskus rehabilitacije in prenove literarne zgodovine, pojav literarne zgodovine bralca; prelom v te debate vnese poststrukturalizem; velik del razpravljanja o (literarni) zgodovini v zadnjih treh desetletjih je tako ali drugače povezan s poststrukturalistično paradigmo: teorije Whitea in Ankersmita, nastop novega historizma, prizadevanja feminističnih in postkolonialnih študij; za popularizacijo »smrti« zgodovine je najbrž največ naredil Fukuyama z omenjeno knjigo; sredi devetdesetih let (npr. s srečanjem komparativistov v Italiji leta 1993 [prim. Chamberlain 2003: 9], posebej izrazito pa od leta 1996 naprej, ko se v Torontu sproži koordinirani večletni projekt) se začne zelo intenzivno in načrtno prizadevanje za prenovo (sredi šestdesetih začetega) projekta primerjalne literarne zgodovine, ki lahko pokaže dva otipljiva rezultata: primerjalni zgodovini latinskoameriških literarnih kultur in srednje-vzhodno evropske literature; med prva praktična udejanjenja novih načel na mednarodnem prizorišču šteje tudi Hollierjev projekt »Nove zgodovine francoske književnosti«. Na Slovenskem se je, kot se zdi, debata najintenzivneje in na vseh ravneh začela po izidu *Slovenske književnosti III*.

⁷ Priznajmo, da kar s precejšnjo zamudo. »Trajalo je več kot tri desetletja, da so se v zavesti literarne vede pojavile posledice predvsem dveh Foucaultovih spisov /.../« (Kralj 2002: 1996).

⁸ Med drugim to velja tudi za nekatere Foucaulteve teze. Prim. blok *Cultural History After Foucault* v reviji *Arcadia* 33/1998, 1.

⁹ Zlasti glede na izkušnjo ob kritičnih odzvih na *Slovensko književnost III*, ki so bili (po mojem mnenju neupravičeno) označeni za nedemokratične in pogromaške, utegne biti tako početje nekoliko tvegano. Za

najmodnejša gesla o prenovi literarnega zgodovinopisja in preveriti njihovo teoretsko veljavo, pa tudi njihovo aplikabilnost pri pisanju literarne zgodovine.¹⁰

Resnična ali namišljena dilema?

»Zato je dilema, ali je literarno zgodovino še mogoče pisati na način, kot smo ga poznali v času njenega vzpostavljanja v 19. stoletju, mnogi poskusi pa so ga nereflektirano vzdrževali še v 20. stoletju, povsem rešljiva s preprostim odgovorom: ne« (Škulj 2003: 240–241).

Velike nacional(istič)ne literarne zgodovine devetnajstega stoletja so rabile ideološkemu interesu naroda/nacije, bodisi za utrjevanje nacionalne zavesti, bodisi za njeno vzpostavljanje s ciljem vzpostavitve tudi lastne državnosti (na primer pri Slovencih). Tega interesa ni vedno podpirala ravno vladajoča ideologija,¹¹ ni pa dvoma, da je te literarne zgodovine usmerjal neliterarni interes. Vendar se je s postopno avtonomizacijo znanosti to kmalu spremenilo. Na Slovenskem je na primer France Kidrič že leta 1935, se pravi v obdobju, ko se je »literarna zgodovina na Slovenskem utemeljila kot znanost« (Koron 2003, 246), z vidika pozitivistične znanosti in rankejevskega¹² ideala zgodovinarske objektivnosti polemiziral s Slodnjakovim nacionalističnim konceptom literarne zgodovine. In čeprav so se nacionalistične težnje občasno še pojavljale, je vtis, da danes, na začetku enaindvajsetega stoletja, ne na Slovenskem ne drugod v tako imenovanem zahodnem svetu gornje dileme vsaj v tej obliki – namreč v kontekstu pisanja velikih sintetičnih nacionalnih literarnih zgodovin – ni več;¹³ če kje še naletimo nanjo, je videti kot anahronizem, ki ni zares vreden znanstvene pozornosti.

Najradikalnejše polemike proti »starim« modelom literarne zgodovine in (včasih precej abstraktni) predlogi, kako naj bi bila videti nova, pogosto temeljijo prav na tem (namišljenem) nasprotju, na napačni predpostavki, da danes »tradicionalni del stroke« še vedno podpira model nacional(istič)ne literarne zgodovine. Zato se tudi argumenti za novo literarno zgodovino včasih iztekajo v kombinacijo samoumevnosti in pretiravanj (med drugim tudi pretiranega navduševanja nad novimi, vendar ne preveč uspelimi

zglede si jemljem urednike ruske revije *Novoe literaturnoe obozrenje*, ugledne publiciste in znanstvenike, ki v tematski številki, posvečeni sodobnim premikom na področju kulturne in literarne zgodovine, naravnost spodbujajo h kritiki kot izrazito demokratični možnosti svobodnega izražanja misli, ki je bila v totalitarnem obdobju prepovedana (prim. Прохорова 2003: 8–9, uvodnik z značilnim naslovom: »Povabilo k disputu«).

¹⁰ Ta tema je na Slovenskem sicer že doživela tehten premislek. Prim. predvsem Juvan 2003; Dolinar 2003, pa tudi drugi prispevki v zborniku *Kako pisati literarno zgodovino danes?*. Tu želim zgolj kritično osvetliti nekatere vidike še z drugih zornih kotov.

¹¹ Pri Slovencih v devetnajstem stoletju gotovo ne, tako da imajo te nacional(istič)ne literarne zgodovine malih, še neuveljavljenih oziroma še ne v nacijo konstituiranih narodov pravzaprav podoben status, kot ga Linda Hutcheon ugotavlja za sodobne literarne zgodovine postkolonialnih književnosti, književnosti spolnih, etničnih itn. manjšin (Hutcheon 2002; 2003).

¹² Kot meni Brown, preveč dobesedno razumljenega kot objektivističnega (Brown 2003: 120).

¹³ »O tej žanrski shemi s takšnimi ideološkimi temelji in smotri vlada prepričanje, da je preživela ali vsaj skrajno problematična« (Dolinar 2003a: 11). ».../ obstajajo tradicionalni ali 'stari' modeli literarne zgodovine, ki danes več ne ustrezajo in so nemogoči, kar se kaže v tem, da se nihče več v njih ne poskuša« (Kos 2003: 55).

modeli literarne zgodovine, kakršna je *A new history of French literature* Denisa Hollierja), ko napadajo fantomske nasprotnike in pobijajo teze, ki jih pravzaprav nihče več ne zagovarja.¹⁴

Shematično poenostavljanje zaradi večje retorične učinkovitosti in hitrejšje argumentacije seveda ni značilno le za diskusijo o literarni zgodovini, ampak je vsesplošno razširjeno. Tako kot drugod ima tudi pri razmisleku o prenovi literarne zgodovine za posledico zožitev horizonta na možnosti, ki se prekrivajo z enim od polov, in zanemarjanje ter neupoštevanje drugih možnosti, ki se v to shemo ne prilegajo najbolje. V takem primeru se pogosto dogaja, da se vsemu, kar ni na prav natanko določen način »novo«, v skladu s »postmoderno« literarnozgodovinsko paradigmo, izrecno ali implicitno, neopaženo in nevede (ter včasih nehote) pripiše attribute zastarele nacional(istič)ne literarne zgodovine, čeprav jih morda nima; le ostaja bolj tradicionalno od avantgardnih novih, eksperimentalnih literarnih zgodovin. Dober in po mojem mnenju za stroko nekoliko neroden ponazoritveni primer lahko izluščimo iz (sicer odličnega, izjemno informativnega) zbornika *Kako pisati literarno zgodovino danes* (2003; novejša angleška različica, *Writing Literary History*, 2006). Iz razprav eminentnih slovenskih literarnih zgodovinarjev je na primer mogoče razbrati, da Slovenci ne premoremo literarne zgodovine, ki bi sledila sodobnim teoretskim zahtevam, in izrecno je zatrjeno, »da je sintetična literarna zgodovina danes nemara lahko uspešna samo še na sekundarni ravni, v oblikah, ki z vidika najstrožjih spoznavnokritičnih in metodoloških zahtev veljajo za degradirane« (Dolinar 2003b, 129). Vendar se zdi ta sodba nekoliko stroga, prej posledica gornje shematizirane postavitev kot dejanskega stanja. Res je sicer, da Slovenci (še) nimamo metodološko tako zasnovane literarne zgodovine, kot je na primer Hollierjeva ali kot sta primerjalni zgodovini literarnih kultur Latinske Amerike ter Srednje in Vzhodne Evrope, nastali v okviru projekta Mednarodne zveze za primerjalno književnost.¹⁵ Toda ali to upravičuje trditev, da so morebitni drugačni novi poskusi »na primarni ravni« »neuspešni«? Ali lahko kot neuspešno, metodološko in spoznavnokritično degradirano ter času neprimerno označimo na primer Kosovo (nedvomno »sintetično«) *Primerjalno zgodovino slovenske literature* (1987; 2001), ki je eden največjih dosežkov slovenske komparativistike nasploh, zanesljivo pa sodobne,¹⁶ a je v zborniku ne omenja¹⁷ – kaj šele, da bi jo reflektiral – (razen samega Kosa) niti en predstavnik slovenske literarne vede? Nenavadnost takega ravnanja postane posebej razvidna ob okoliščini, da imata (verjetno nehotna) implikacija, po kateri je v namišljeni dilemi Kosovo delo na zastareli, tradicionalni, znanstveno »degradirani« strani, in pa trdovratni molk glede njega

¹⁴ Prim. podobne ugotovitve v Moser 1998: 284. Avtor tu govori o literarni vedi nasploh, ne le o literarni zgodovini, in o njenem odnosu do agresivnih, prenoviteljskih kulturnih študij. Ugotavlja, da kulturne študije v svoji polemiki ne dialogizirajo z današnjo literarno vedo, ampak s preteklo, že zastarelo tudi z vidika same literarne vede.

¹⁵ Vse tri so pri večjem delu slovenskih razpravljalcev v zborniku navajane kot pozitivni zgledi (prim. npr. Juvan 2003: 31).

¹⁶ To pa ni edino Kosovo »netradicionalno« literarnozgodovinsko delo. Omeniti velja tudi *Neznanega Prešerna*, za katerega tako sam avtor kot kritika (prim. Matajč 1995) ugotavljata, da je pisan z izhodišč novega historizma.

¹⁷ Niti v razdelkih denimo, ki obravnavajo sodobno slovensko literarno zgodovino (npr. Dolinar 2003: 131 isl.).

zanimivo protiutež: edini avtor v zborniku, ki Kosovo monografijo sploh omenja, je dobro informirani¹⁸ kolega z avstrijske Koroške Janez Strutz, ki – v kričočem nasprotju z gornjo implikacijo – kot sodobno, v skladu s prenoviteljskimi¹⁹ zahtevami »medkulturno« in »kontekstualizirano« (se pravi: nikakor ne nacionalistično) literarno zgodovino navaja prav omenjeno Kosovo (Strutz 2003, 316).

Zakaj sodobna slovenska (prenoviteljska) refleksija o literarni zgodovini tega gotovo pozornosti vrednega dela ne omenja in ne reflektira,²⁰ je mogoče (zaradi popolnega molka o njem) le ugibati. Glede na to, da je njegovo urejevalno načelo še vedno »tradicionalna« periodizacija, ki je bila pri mnogih prenoviteljih deležna reflektirane, z argumenti podkrepjene skepse,²¹ je mogoče sklepati, da prav iz tega razloga velja za že preživelo tradicionalno literarnozgodovinsko delo, ki prisega na diskurz kontinuitete in teleološkosti, načeli tradicionalnega zgodovinopisja, ki ga novo – vsaj v teoriji – odločno zavrača. Če bi Kosova *Primerjalna zgodovina* trdovratno in nereflektirano vztrajala pri teh, danes res »degradiranih« metodoloških izhodiščih, potem bi bila taka sodba o njej seveda razumljiva in upravičena. Toda ali je res tako?²² Ali avtor res prisega na nenalomljeno kontinuiteto, veliko nacionalno pripoved, teleologijo? V sami *Primerjalni zgodovini* izrecne teoretske samorefleksije sicer ne bomo našli. A če pogledamo Kosov spis »Uvod v historično-tipološko sistematiko literarnega razvoja«, ki dobro povzema historično metodo *Primerjalne zgodovine*, si tam med drugim lahko preberemo (takoj za mestom, kjer Kos – res je, precej tradicionalno – omenja »notranjo logiko« literarnega razvoja)²³ tako stališče do linearnosti in teleološkosti v literarni zgodovini: »S tem nastaja razvojni potek, ki ni enosmeren, vnaprej določen, kakršen se je kazal

¹⁸ Edini očitno zelo dobro pozna tudi Đurišinov medliterarni literarnozgodovinski projekt in iz Veselovskega izhajajočo primerjalno poetiko.

¹⁹ Izraza »prenovitelji« in »tradicionalisti« uporabljam zaradi izrazne ekonomičnosti, brez morebitnih vrednostnih implikacij oziroma podtonov; pri tem izraz »tradicionalisti« ne označuje pristašev zastarele, preživle, nacionalistične literarne zgodovine, temveč avtorje ali zagovornike novejših modelov literarnega zgodovinopisja, ki pa ne izhajajo iz radikalne (predvsem poststrukturalistično zasnovane) kritike temeljnih konceptov »tradicionalne« literarne zgodovine.

²⁰ Čeprav bi ravno v tem delu, ki je bilo ob nastanku tudi v mednarodnem pogledu *unikum*, lahko videli zgodnji izraz – torej nekakšno predhodništvo – najsoodobnejših in z odobravanjem navajanih primerjalnih literarnih zgodovin, na primer s temeljno podmeno (ki Kosa povezuje ne le z Valdésovim in Neubauerjevim projektom, temveč tudi z Đurišinovim konceptom medliterarnosti), da je danes literarna zgodovina smiselna predvsem kot primerjalna, postavljena v nadnacionalni kontekst.

²¹ Prim. tehten prikaz v Matajc 2004. Na drugi strani pa so danes še vedno tudi drugačni pogledi na periodizacijo (ne le pri tradicionalistih). Prim. Koren 1997: 90 (periodizacija je »najpomembnejša združujoča kategorija literarnega zgodovinopisja«); Kos 2002; *Теория литературы*: 3 (periodizacija je bistvo literarne zgodovine); Biti 1998: 189 (tehniko periodizacije so nujne, vendar ne tudi neproblematične).

²² Moteč dejavnik za kritike utegne biti Kosova raba t. i. »duhovnozgodovinske metode«. Nomen est omen, nekaj, kar se imenuje tako, je zaradi svoje zgodovine seveda po svoje zastarelo in diskreditirano. Vseeno pa bi bilo treba upoštevati okoliščino, da se Kos sam izrecno distancira od tradicionalne duhovne zgodovine in da razvija njeno posodobljeno različico (npr. Kos 2002; prim. tudi Virk 1989b). Ta ni tako neskončno zastarela, kot menijo njeni kritiki; po svoje to lahko na primer dokazuje zbornik na to temo, ki ga je – v istem času, ko so izhajala osrednja in najreferenčnejša (tudi za slovenske »prenovitelje«) dela H. Whitea – uredil prav tako prenoviteljski in od prenoviteljev večkrat navajani Dominick La Capra (La Capra [ur.] 1988).

²³ Toda tej notranji logiki se tudi prenoviteljske literarne zgodovine oziroma njihove teorije ne morejo izogniti; npr. Foucault s pojmom episteme itn. (prim. Neubauer 2003: 66; Biti 1998: 183).

v Heglovi filozofiji zgodovine, ampak je odprt in nepredvidljiv, brez končnega cilja in vrha, ki bi bil lahko njegov sklep« (Kos 2002, 12). S tem pojmovanjem, ki ga v *Primerjalni zgodovini* precej dosledno udejanja, se Kos jasno in tudi zavestno distancira od zastarele historistične paradigme linearnosti in teleološkosti in se izrecno opredeljuje za nepredvidljivo, »odprto« zgodovino, kakršno razglašajo prav avtorji novih, metodološko prenovljenih primerjalnih zgodovin literarnih kultur,²⁴ zato je popolno prezrtje s strani sodobnih slovenskih teoretikov literarne zgodovine toliko teže razumljivo.

Dilema »prenovljena, moderna, postmoderna ali nacionalistična literarna zgodovina v duhu devetnajstega stoletja« je torej vsaj na področju velikih literarnozgodovinskih sintez (in predvsem te so v ospredju pozornosti večine slovenskih avtorjev v omenjenem zborniku) v tako imenovanem zahodnem svetu vprašljiva, bolj navidezna kot dejanska. Vendar to ne pomeni, da je na drugih področjih, ki se jih slovenska razprava o literarni zgodovini vsaj v omenjenem zborniku ne dotika, ni. Ponekod se namreč pojavlja v takih okoliščinah, da je povsem deklarativni in samoumevni odgovor nanjo preuranjen. Gre prav za področja, s katerih so prišli najmočnejši impulzi za spremembo tradicionalne literarne zgodovine²⁵ (vprašanje je, ali dejansko tudi njene metode), namreč postkolonializem ter feminizem in študije spolov. Ti impulzi so bili podani v obliki teoretskih očitkov, da je vsaka zgodovina zgodovinarjev konstrukt, da nikoli ne odseva »stvari, kakršne so«, da velike zgodovinske sinteze pomagajo vzpostavljati ali perpetuirati obstoječa razmerja moči itn. in da zato (in tu se očitki prevešajo v vsebinske) izpuščajo ravno tako (ali še bolj) realne zgodovine prezrtih, zatiranih, po krivici spregledanih, drugačnih. Sledi pa nekakšen paradoks (nanj opozarja Linda Hutcheon 2002; 2003): prav iz teh gibanj izhaja obenem težnja po pisanju lastne prezrte zgodovine – oziroma po vsebinski korekciji obstoječih sintetičnih literarnih zgodovin – v diskurzu velikih literarnih zgodovin preteklosti, torej kot »Velike pripovedi«. Očitno je, sklepa L. Hutcheon, da se morajo tudi prezrti glasovi najprej enakovredno in polnopravno uveljaviti, da bodo sploh slišani, za to pa potrebujejo vizionarski, teleološki, velikozgodbarski diskurz.²⁶

Linearnost, kontinuiteta, teleologija

»Zgodovinsko mišljenje tako namesto celovitosti epoh in kontinuiranih procesov danes rajši poudarja kontingenčnost, diskontinuiranost, heterogenost in lokalizem preteklega dogajanja, namesto totalizacij pa s koncepcijami medbesedilnosti in dialoški uveljavlja logiko relacij /.../« (Juvan 2003: 35).

²⁴ Npr. Valdés 1998: 115; 2002. Seveda pa je Valdésova literarna zgodovina kljub temu ujemanju precej drugačna od Kosove. A to ne pomeni, da ne moreta biti obe netradicionalni.

²⁵ Prim. Valdés/Hutcheon 1995; Hutcheon/Valdés 2002: x.

²⁶ Ob tem primeru se dobro pokaže vsa zapletenost položaja, v katerega nas postavljajo nove zgodovinske teorije. Glasovi, ki poprek, a priori zavračajo tradicionalne modele zgodovinskega diskurza, se tako – gotovo proti svoji lastni intenci – v tej optiki lahko izkažejo celo za »nedemokratične« in »imperialistične«; in čeprav deklarativno in teoretsko izhajajo iz foucaultevske kritike diskurza oblastne moči, ta diskurz v takem primeru perpetuirajo, saj (nehote) še vedno prezrtim onemogočajo, da bi se vzpostavili kot enakovredni zgodovinski subjekti s svojo lastno Veliko pripovedjo.

Z opozarjanjem na vprašljivost omenjene dileme ne želim problematizirati prenov literature kot take. Nasprotno, literarna zgodovina vsekakor je potrebna prevetritve z novimi teoretskimi koncepti – in to ne le danes, ampak pravzaprav ob vsaki menjavi znanstvene paradigme. Vendar novih trendov in konceptov ne kaže sprejemati povsem nekritično, le zato, ker so pač novi in mod(er)ni, ampak jih moramo pretresti v njihovi kompleksnosti in jih upoštevati z »zmerno skepso«. V nadaljevanju bom to poskusil na kratko narediti ob nekaterih najudarnejših vodilih prenov literature.

Med najbolj problematiziranimi tradicionalnimi (literarno)zgodovinskimi koncepti je koncept (linearne) kontinuitete. Ponavadi ga pripisujejo tradicionalnim literarnim zgodovinarjem, med drugim pa ga povezujejo tudi z družbenimi vzvodi moči.²⁷ Literarna zgodovina bi se morala po mnenju prenoviteljev linearni teleologiji zato odpovedati in novi metodološki poskusi,²⁸ pa tudi tehnološko nove oblike²⁹ zavestno in načrtno delujejo prav v tej smeri.

Ideja o (nujni) diskontinuiteti nikakor ni nova in ima v mod(er)nih teorijah splošno spoznavno vrednost. V kontekstu razprav o humanistiki jo je najbrž najvplivneje podal Derrida v spisu o Husserlu iz leta 1967 (*Glas in fenomen*). Vendar Derrida glede tega ni oral ledine. Že davno pred njim – in po svoje mnogo bolj prevratniško – je nastala teorija o diskontinuiteti v kvantni fiziki, namreč ideja t. i. kvantnega preskoka, ki tudi v literarni vedi ni ostala neopažena³⁰ in jo je kot teoretski koncept uporabljal Ihab Hassan;³¹ ta je obenem skušal nekontinuitetni literarnovedni diskurz v svojih spisih tudi praktično udejanjati.

Misel o diskontinuiteti (literarnega) razvoja je nujna posledica spoznavnih premikov na področjih tako naravoslovja kot družbenih ved in humanistike in je neogibna korektura filozofskozgodovinskih konceptov devetnajstega stoletja. Trditev, da zgodovinski razvoj literature³² ni organski, ampak poln »radikalnih transformacij, drastičnih preobratov in nenadnih prelomov« (Greenblatt 2002: 61), danes bržkone sprejema večina literarnih zgodovinarjev, tako prenoviteljski kot tradicionalnejši.³³ Vendar nekatere pretirane teze in poenostavljene opozicije prikrivajo kompleksnost, s tem pa celovito podobo problematike linearne kontinuitete pri konceptu (literarne)

²⁷ Ideja linearnega, kontinuiranega napredka v literarni zgodovini naj bi na primer favorizirala proizvodnjo socialno in ekonomsko privilegiranih skupin (Coutinho 2003: 106) oziroma naj bi – v skladu s Foucaultevimi tezami – zaradi zbujanja videza o nujnosti trenutne (kontinuirane) smeri razvoja zgodovine nasploh podpirala obstoječa oblastna razmerja in prevlado vladajočega razreda.

²⁸ Pod uredniškimi taktirkami Hollierja, Valdésa in Neubauerja.

²⁹ Literarna zgodovina kot hipertekst npr. a priori odpravlja linearnost (Kalman 2003: 44; prim. tudi Juvan 2003: 42 isl.).

³⁰ Prim. Virk 2000: 32–33.

³¹ Npr. v eseju *Culture, Indeterminacy and Immanence*.

³² Zaradi razlogov ekonomičnosti moramo tu zanemariti sicer izjemno pomembno vprašanje o tem, kaj sploh je (razumljeno kot) literatura.

³³ Naj navedem le dve misli o literarnem razvoju pri Kosu: »Praviloma ga je nemogoče razlagati v podobi absolutno urejenega, vnaprej ciljno usmerjenega in strogo logičnega procesa« (2002: 9). In že prej navedena sodba: »S tem nastaja razvojni potek, ki ni enosmeren, vnaprej določen, kakršen se je kazal v Heglovi filozofiji zgodovine, ampak je odprt in nepredvidljiv, brez končnega cilja in vrha, ki bi bil lahko njegov sklep« (ibid.: 12).

zgodovine. Naj jih navedem le nekaj: opozicija med moderno, prenovljeno literarno zgodovino kot nelinearno in tradicionalno kot linearno je samovoljen konstrukt, ki poenostavlja ali izkrivlja dejansko stanje, da bi lažje podprl svoj teoretski argument. Kot opozarja Neubauer, tradicionalne literarne zgodovine niso bile nujno linearne (Neubauer 2005: 112). Možno je celo ugotavljati nasprotno: tudi moderne, deklarirano nelinearne literarne zgodovine se linearni kontinuiteti največkrat vendarle ne morejo povsem odreči.³⁴ Greenblatt tako navaja *The Cambridge History of Latin American Literature* (1996), ki se izrecno odpoveduje linearni teleologiji, nato pa jo vzpostavlja približno iz razlogov, kot jih, kot smo videli, reflektira L. Hutcheon: da bi se etablirala prezrta (literarna) zgodovina (Greenblatt 2002: 54–55). Še huje je, da je mogoče kontinuiteto najti tudi pri Foucaultu, ki jo ne le izrecno zavrača, ampak je tudi glavna referenca za njeno zavračanje.³⁵ Neubauer celo ugotavlja, da je njegovi (pa tudi Kuhnovi) misli impliciten organicizem (Neubauer 2003: 66); podobno tudi nekateri drugi menijo, da se Foucault kljub deklariranemu zavračanju kontinuitete v svojih delih vsaj implicitni kontinuiteti ne more zares izogniti.³⁶

Kompleksnost te nenavadne »nedoslednosti« pri vprašanju kontinuitete/diskontinuitete je mogoče videti kot problem razhajanja med teorijo (literarne) zgodovine in (literarno)zgodovinsko prakso. Gre za razhajanje, ki ga po mnenju Vladimirja Bitija ni mogoče odpraviti, ker gre za dva različna diskurza oziroma diskurzna žanra.³⁷ Prav koncept žanra utegne ponuditi dobro razlago za to. Diskontinuiteta časa je v marsičem veljaven teoretski koncept, ki pa pripada najprej žanroma fikcije in teorije, precej manj pa realnosti.³⁸

To je bržkone razlog, da se kljub teoretsko jasnemu konceptu diskontinuitete v naše ukvarjanje z zgodovino vedno neizogibno vsiljuje tudi kontinuiteta. Gre za nekakšno kategorijo a priori ali, kot v drugačnem izrazju, posebej prilagojenem literarnemu delovanju, zapiše Dolinar: bralčeva podoba o literaturi »se pojavlja v dveh različnih perspektivah. V sinhronem prerezu vsakokratne sedanjosti se kaže kot razvit predstavno-pomenski sestav ali struktura; če pa se bralec ozre v spominu nazaj, na vrsto preteklih doživljajev, v katerih so se izoblikovale sestavine te strukture, jih uzre kot razvojni potek v časovnem zaporedju. / Takšen dvojni pogled ni nekaj, kar bi bilo pose-

³⁴ Tu zaenkrat puščam ob strani vprašanje, ali ima ta odpoved kontinuiteti tudi v rezultatu pozitivne posledice.

³⁵ O Foucaultevem pojmovanju diskontinuitete prim. Kralj 2003: 64.

³⁶ Biti 1998: 183.

³⁷ Gl. Biti 1998: 187–189; o razhajanju med literarnozgodovinsko teorijo in prakso prim. tudi Dolinar 2003, in Juvan 2003, zlasti 31.

³⁸ Ob vsej razvidnosti spoznanja, da je realnost družbeno konstruirana, da je oblikovana diskurzivno, razkorak med teorijo in najočitnejšimi eksistenciali, ki jih dojemamo kot realnost, ostaja. Če si ogledamo kar na nazornem primeru kvantnega skoka: ta pomeni, povedano preprosto, da elektron preskoči z ene tirnice na drugo, ne da bi šel prek vmesnega prostora. V teoriji, oziroma v kvantni fiziki, v teoriji kvantne fizike, je to mogoče. Tudi v fikciji je mogoče. S. King je v neki kratki zgodbi (zahvalo za opozorilo nanjo sem dolžan zahvalo Davorinu Lenku) opisal primer, kako XY med krajema A in B, med katerima je Z km zračne razdalje, najde bližnjico, ki je krajša od Z. Toda v realnem življenju z enega prostora na drugega ne moremo, ne da bi šli skozi prostor, ki je vmes, ne glede na to, kar zatrjuje kvantna teorija; in v realnem življenju take bližnjice kot v Kingovi zgodbi ne najdemo. Čeprav je teoretično oziroma fiktivno oboje mogoče, smo v svoji dejanskosti, s svojo prostor-časovnostjo zavezani prostorsko-časovni kontinuiteti.

bej značilno le za literaturo. Je variacija občega vzorca /.../« (Dolinar 2003: 130). Zato bomo – ne glede na take ali drugačne teorije – svet, sebe in preteklost vedno dojemali zgodovinsko, kot časovni kontinuum. Eden od vodilnih prenoviteljev literarne zgodovine, Mario Valdés,³⁹ skupaj z Lindo Hutcheon duhovni oče v tem kontekstu tako zelo referenčnih novih literarnih zgodovin, v ospredje svojega premisleka postavlja ugotovitev, da človek biva časovno in da lahko nekaj dojema kot smiselno le v tej (linearni) časovnosti. Valdés izrecno omenja, da je s svojim učinkovno-recepcijskim modelom tu skušal napraviti korak naprej od Foucaulta in njegovega (vsaj deklarativno) diskontinuitetnega modela zgodovine.⁴⁰ Zato ne preseneča njegova pragmatična odločitev, da pri novi latinskoameriški primerjalni zgodovini literarnih kultur upoštevajo tako kontinuiteto kot spremembo (ibid.: 119).⁴¹ Konec koncev je na diskontinuitete mogoče opozarjati le na podlagi poprejšnjega kontinuitetnega modela; če tega ni, tudi diskontinuitete ni!

Táko, zmernejše stališče do vprašanja (dis)kontinuitete⁴² se zdi tudi najustreznejše sami stvari. Diskontinuitetna misel upravičeno opozarja, da lahko za nazaj vse zgodovinske nepričakovanosti konstruiramo in sinhroniziramo v gladko tekočo Veliko pripoved, ki pa je vedno le naša subjektivna, aposteriorna konceptualizacija na sebi nepreglednega, nerazvidnega, nepredvidljivega dogajanja, polnega presenečenj, nenavadnih preskokov in kontinuitetnih prelomov. A to ne pomeni, da ob očitnih diskontinuitetah ne obstajajo tudi kontinuitete. V literarni zgodovini je obilo primerov za to: novi romanopisci⁴³ so se na primer izrecno čutili v kontinuumu (kot opozicija)⁴⁴ z realizmom, ki so ga želeli preseči, in temu odnosu je impliciten prav pojem razvoja, napredka. Podobno je mogoče ugotoviti za postmoderniste; čeprav so se ravno v postmoderni začele pojavljati tudi drugačne koncepcije časa, so se postmodernisti pogosto razumeli v kontinuiteti z modernisti – to kaže že sam izraz, na katerega so pristajali.⁴⁵ Če torej teorija zanika kontinuiteto, jo sama »realnost« vendarle potrjuje. Postmoderna paradigma je sicer utemeljeno pokazala na slabosti kontinuitetnega modela literarne zgodovine, a odpravila ga ni. Soobstaja kot ena od možnosti (ali celo nujnosti) literarne zgodovine danes, ki se ji ni mogoče odreči. Vtis je, da so zato najperspektivnejše tiste oblike literarne zgodovine, ki temeljijo na dialektiki kontinuitete in diskontinuitete (primer

³⁹ Ki pa se mu pozna, da filozofsko izhaja iz hermenevtike.

⁴⁰ Valdés 1998: 111.

⁴¹ Podobno pragmatičen je predlog Szegedy-Maszák glede teleologije: »Moj skromni predlog literarnemu zgodovinarju je, da ponudi teleologijo in jo obenem napol umakne, da se zavzema za dve drži, ne za eno /.../ Ne moremo brez teleologije, vendar moramo upoštevati možnost več različnih teleologij« (Szegedy-Maszák 2003: 21–22). – O tem, da se teleologije iz zgodovinopisja ne da kar tako izriniti, prim. tudi Aseguinolaza 2003: 96.

⁴² Zelo dobro ga izrazi tudi A. Koron, ko podvomi o tem, da »se kontinuiteta in diskontinuiteta med seboj sploh izključujeta« (Koron 2003: 268); prim. tudi Dolinar 2003a: 13.

⁴³ Prim. R. Grillet, *Pour un nouveau roman*.

⁴⁴ Kolikor je nasprotovanje tradiciji pač mogoče le kot (čeprav nasprotujoče) *navezovanje* nanjo, seveda enako kot linearno nadaljevanje ali nadgrajevanje sodi v paradigmo kontinuitete. Še vedno gre za nekakšno nadaljevanje, le da »z drugimi sredstvi«.

⁴⁵ Če obstaja dvom o kontinuitetnem vmeščanju postmodernistov, naj spomim le na esej »Literatura izpolnjenosti« enega od vodilnih postmodernistov Johna Bartha, ki postmodernizem izrecno in jasno umesti v kontinuiteto realizem-modernizem-postmodernizem.

za to bi lahko bila prav Kosova *Primerjalna zgodovina*) in tako upoštevajo nova teoretska dognanja, ne da bi se odrekle določilom, ki opredeljujejo zgodovinskost mimo paradigmatičnih sprememb.

Velike zgodbe/pripovedi, narativnost

Že vsaj od Lyotardovega *Postmodernega stanja* naprej je geslo o koncu Velikih pripovedi/zgodb/narativov obče mesto v postmodernih debatah na različnih področjih;⁴⁶ glede na to, da je sam Lyotard izraz uporabil v zvezi s konceptualizacijo zgodovine, ne preseneča, da pomembno vlogo (povsem upravičeno!) igra tudi v prenoviteljskih diskurzih o literarni zgodovini, kjer pomeni eno od nevrtačičnih točk konceptualnih nesoglasij med prenovitelji in (včasih zgolj domnevnimi) tradicionalisti. Medtem ko radikalnejši prenovitelji tako rekoč brez najmanjšega dvoma a priori zavračajo Veliko pripoved (literarne zgodovine),⁴⁷ Janko Kos na primer v istem kontekstu brez zadrege zapiše: »Literarna zgodovina mora biti v vsakem primeru 'velika zgodba' /.../« (Kos 2003: 54).⁴⁸ Taka trditev, naj je videti še tako zastarela in tradicionalna, pa ni v nasprotju z ugotovitvami zmernejših prenoviteljev, ki se – tako kot zmerni tradicionalisti – zavzemajo za soobstoj »velikih« in »malih« zgodovin in na primer ugotavljajo, da je alternativna literarna zgodovina možna in smiselna le kot alternativa in polemika z »uradno«, »veliko«, in da zato brez Velikih zgodb/pripovedi preprosto ne moremo.⁴⁹ O drugi argumentaciji za legitimno ohranjanje načela tradicionalnih Velikih zgodb sem na kratko že poročal ob razpravljanju L. Hutcheon.

Prav pri vprašanju o Velikih pripovedih/zgodbah – morda najtežavnejšem in najbolj zapletenem v kontekstu tega spisa – je že na deklarativni ravni precej negotovosti zaradi ne vedno jasnega razločevanja med pojmom »Velika pripoved« in »narativnost«. Načeloma se zdi razlika sicer očitna: narativnost pomeni, da je vsak zgodovinopisni diskurz nujno zavezan pravilom naracije (z oblikovanjem zgodbe, z retoričnimi figurami itn.), pojem Velika pripoved pa implicira ideološko intervencijo v naracijo oziroma njeno ideološko zaznamovanost. Vendar se ta jasna načelna razlika v praksi pogosto zamegli. To je mogoče opazovati denimo pri ne povsem soglasnem razumevanju vloge narativnosti v zgodovinopisju.

Teza o narativnosti zgodovinopisja⁵⁰ prihaja pravzaprav iz dveh teoretskih izvirov: iz poststrukturalizma (White) in iz hermenevtike (Jauss).⁵¹ Sprejeta je tako v občem⁵²

⁴⁶ Pregleden prikaz problematike v Juvan 2003.

⁴⁷ Prim. npr. med mnogimi primeri Neubauer 2005: 114. Tudi to zavračanje pa ni novejšega datuma; najdemo ga že na primer pri ruskih formalistih. Prim. Тьянов 2002: 191.

⁴⁸ Čeprav je seveda tudi pri Kosu jasno, da ne velika junaška zgodba o konstituciji in razcvetu naroda/nacije. – Prim. tudi – dodajmo še tujo referenco – zavzemanje Kushnerjeve za formalno celovit, organiziran, v bistvu »velikozgodbarski« (čeprav vsebinsko odprt novim temam; ampak tak je pravzaprav tudi Kosov, sicer svoje literarne zgodovine ne bi odpiral za nekdanje disidentske glasove, ki jih je ideološka, torej veliko-zgodbarska literarna zgodovina prezirala) diskurz literarne zgodovine (Kushner 2003: 47).

⁴⁹ Prim. Kalman 2003: 47.

⁵⁰ Pri Lyotardu razširjena na celotno polje vednosti kot narativno oblikovane.

⁵¹ Izvrsten pregled problematike Koron 2003. Prim. pa tudi Söder 2003, ki opozarja ne ponavadi spregledano izhajanje Whitea tudi iz nemške hermenevtike.

⁵² Prim. Söder 2003; Luthar 1995; Kellner 1995; Chartier 1995; Koron 2003: 258.

kot v literarnem zgodovinopisju. Pregledno jo je mogoče povzeti takole: »literarni zgodovinar ima zmeraj, v vsakem primeru, dva opravka: najprej izbrati, potem pa izbrano povezati v zgodbo. Literarni zgodovinar pripoveduje zgodbo, v kateri z vidika sedanjosti na novo interpretira neke pretekle literarne produkte in njihovo recepcijo«. (Kralj 2002: 98)

Poststrukturalistično je ta narativnost demonstrirana predvsem z uporabo retoričnih figur v zgodovinopisju, hermenevitično pa je speljana na problem časovnosti kot človekovega eksistenciala (po Heideggru). Kot povzema Valdés v tem kontekstu Ricoeurja, »je časovnost struktura človeške eksistence in je položena v jezik kot pripovednost« (Valdés 2002: 77).⁵³ To pa seveda pomeni, da je sama narava časa oziroma zgodovinskega poteka pripovedna in da te pripovedne strukture snóvi svoje obravnave pravzaprav ne vsili šele zgodovinar, ampak jo ima sama zgodovina oziroma jo imajo sami zgodovinski dogodki. Zato se, kot piše Valdés, celo Braudel, izrecni nasprotnik pripovednosti, tej ne more izogniti (ibid.: 79). Seveda pa je ta vidik, ki ga očitno sprejemajo tudi nekateri najvidnejši prenovitelji literarne zgodovine, pri radikalnejših zagovornikih revolucije v literarni zgodovini težje sprejemljiv, saj se pojavi problem, kako to narativizacijo, ki je razumljena ne le kot nujna, ampak v nekem pogledu tudi »esencialna« (saj izhaja iz človekovega »časovnega bistva« in iz časovnosti, ki jo »bistvenostno«, in ne le prigodno, vsebujejo sami zgodovinski dogodki), jasno razločevati od »velike«, »ideološke«, velikozgodbarske.

Nekateri skušajo ta vozle razplesti tako, da razločujejo – po zgledu literarnih smeri, ki jih, to se zdi še posebej zanimivo, ponavadi ravno zavračajo kot nasilne konceptualizacije – med »realistično« ter »modernistično« ali »postmodernistično« zgodovinarsko naracijo. Prvi pri tem (po zgledu realističnega romana) pripisujejo celovit, organsko povezan in kavzalno urejen diskurz, ki bi ustrezal tradicionalnemu tipu literarnega zgodovinopisja (največkrat je mišljen tisti iz devetnajstega stoletja),⁵⁴ drugi lastnosti modernega romana,⁵⁵ tretji značilnosti postmodernistične literature⁵⁶ (zlasti – z meta-fikcijo povezano – avtorefleksivnost). Te vzporednice so sicer teoretsko zanimive, vendar svojo praktično uporabnost pogosto izgubijo zaradi nepresegljivega načelnega razkoraka med teorijo in prakso ali pa tudi zaradi »anarhizma«, ki ga sodobni literarni vedi očita Kos.⁵⁷ Tako se na primer spoznavna vrednost iskanja vzporednic modelov literarnega zgodovinopisja pri literarnih smereh lahko izgubi v primeru, ko kdo z realističnim romanom vzporeja totalitarno nacionalistično (torej velikozgodbarsko) literarno zgo-

⁵³ Prim. članek Pérez-Castilla: »Samoidentiteta kot koherentni fenomen predpostavlja pripoved, in ta pripoved je ponavadi eksplicitna /.../ spoznavanje in zgodovinskost sta zato nujni posledici našega utelešenega bivanja /.../« (Pérez-Castillo 2003: 44). Prim. tudi Dolinar 2003: 130–131.

⁵⁴ Npr. Hajdu 2003: 54.

⁵⁵ A. Koron jih opiše takole: »Moderno defabuliranje in fragmentarizacija na prvi pogled spodnašata enovito zgodbo, h kateri v temelju stremi historiograf, podobno kot dekvazalizacija in radikalna depersonalizacija pripovedi ali kakšno izrazito poetiziranje jezika in sploh odpoved konvencionalnemu jeziku, hiperdetajlirano opisovanje, digresivnost, esejiziranje, dozdevno neskončna semioza in podobno« (Koron 2003: 268).

⁵⁶ Ta možnost je deležna, kot se zdi, še najmanj pozornosti (kolikor ni moderno zgodovinopisje z v bistvu modernističnimi lastnostmi uvrščeno pod postmoderno paradigmo), čeprav se zdi zanimiva, saj kombinira realistično zaokroženo naracijo z distanco in samopremislekom (lastnega ideološkega stališča in subjektivnega interpretativnega vložka). – Za drugačno razumevanje pojma prim. npr. Koren 1997: 93, ali Biti 2003: 93.

⁵⁷ Kos 2003: 52.

dovino devetnajstega stoletja,⁵⁸ kdo drug pa – v isti publikaciji, takoj v naslednjem članku – ravno nasprotno eno od tistih modernih literarnih zgodovin, ki jih prenovitelji redno postavljajo za zgled bistvene konceptualne drugačnosti od tradicionalnih.⁵⁹ Tudi ti poskusi tematizacije Velikih pripovedi po analogiji z literarnimi smermi (»realistični« diskurz je zaradi organskosti in kavzalnosti velikozgodbarski, »modernistični« s fragmentarnostjo nasprotno omogoča rast »malih zgodovin«) zato ne razrešijo uspešno načelnega razmerja med (kritiki podvrženim) velikozgodbarstvom in (nekako vendarle dopuščeno) splošno narativnostjo literarnozgodovinskega diskurza.

Pri odločanju med »realistično« in »modernistično« koncepcijo literarne zgodovine⁶⁰ ter pri poskusih eliminacije velikozgodbarstva iz literarnozgodovinskega diskurza se zadrega še posebej jasno pokaže ob razvpitem konkretnem primeru, Hollierjevi *Novi zgodovini francoske literature*. Kot poskus, ki je ne le deklarativno, v uvodni uredniški besedi, ampak tudi konkretno skušal udejanjiti pravzaprav vse prenoviteljske ideje (diskontinuiteto, neteleološkost, nevelikozgodbarstvo, nenarativnost, necelovitost itn.), je v debatah o stanju literarne zgodovine danes pravzaprav osrednja referenca.⁶¹ Mnenja o delu se, tak je vsaj prvi vtis, povsem razvidno in jasno polarizirajo; tisti, ki so jim bližje tradicionalnejši modeli, zavzemajo kritično držo,⁶² prenovitelji ga skoraj brez izjeme hvalijo. Vendar je ta pohvala ponavadi bolj na načelni ravni, tako rekoč »za pogumen poskus«, pri vsebinski oceni pa se »pohvale« zelo približajo nekaterim kritikam⁶³ in pri tem merijo bodisi na pomanjkljivost takega literarnozgodovinskega pristopa, ali pa delu – na nek način nasprotno – očitajo nedosledno izpeljavo glede na deklarirana metodološko teoretska izhodišča. Tako na primer celo Greenblatt, ki navdušeno hvali Hollierja zaradi nelinearnosti, neteleološkosti, neorganskosti, obenem tudi ugotavlja, da njegovi literarni zgodovini zato mnogo manjka (Greenblatt 2002: 60). Neubauer delo vljudno pohvali, a se nato (retorično) vpraša, ali je to sploh še zgodovina. Pogreša namreč skupni, generalni narativ (v bistvu torej Veliko pripoved!) ter metodološko refleksijo⁶⁴ in na koncu celo ugotovi, da gre pravzaprav za delo v pozitivističnem duhu

⁵⁸ Hajdu 2003: 54.

⁵⁹ Neubauer 2003: 69. – Dober zgled pluralne večperspektivnosti je tu plačan z izgubo funkcionalnosti analogije.

⁶⁰ Prim. Koron 2003, zlasti 268–269.

⁶¹ Npr. v člankih: Koren 1997; Juvan 2003: 31; Kralj 2002: 98; Kralj 2003: 64 isl.; Biti 2003: 91 isl.; Koron 2003: 257; Hutcheon 2002: 29; Hutcheon 2003: 28; Kushner 2003: 36–39; Neubauer 2003: 66 isl.; Simonsen 1999: 404; Cornis-Pope/Neubauer 2002: 31–33; Greenblatt 2002: 60.

⁶² Npr. Koren, Kushner, Simonsen.

⁶³ Npr. Korenovi sodbi, da je to »oblika literarne zgodovine, ki to več ni« (Koren 1997: 93); podobnemu mnenju Simonsenove (Simonsen 1999: 404) (morda gre prav upravičenosti takih kritik pripisati dejstvo, da v dopolnjeni francoski verziji tega prvotno ameriškega dela beseda »zgodovina« izgine iz naslova? Prim. Cornis-Pope/Neubauer 2002: 31–32); Kraljevemu duhovitemu opisu: »pri takšnem načrtu pa se lahko zgodi, da iz kadi ne izliješ samo umazane vode, temveč tudi dojenčka. Nekaj takega se je zgodilo tudi doslej najbolj ambicioznemu projektu novejšje literarne zgodovine, knjigi *De la littérature française*, ki jo je zasnoval in uredil Denis Hollier. Pričakovanja so bila velika, potem pa je kritika očitala knjigi razpršenost in celo kaotičnost« (Kralj 2002: 98).

⁶⁴ V zvezi s tem se zdi zanimivo Juvanovo mnenje, da »je obzorje /.../ pri najmlajšem rodu kritikov ostalo presenetljivo konservativno, če ga postavimo ob aktualne teorije zgodovinopisja in literarnozgodovinsko prakso po svetu« (Neubauer je gotovo eminentni »aktualni«, prenoviteljski literarnozgodovinski teoretik in praktik) med drugim tudi zato, ker so v *Slovenski književnosti III* »pogrešali enotno koncepcijo« (Juvan 2003: 23).

(Neubauer 2003: 66; 67). Vladimir Biti (2003: 92) s poglobljeno analizo pokaže, da novi poskusi, med drugim tudi Hollierjev, ne morejo zares pobegniti narativnim načelom, ki jih deklarativno odklanjajo. Tudi Juvan omenja, da Hollierjeva literarna zgodovina še vedno ohranja »vzorec narativnosti« (Juvan 2003: 31), Cornis-Pope in Neubauer pa delu očitata preveliko ohlapnost in kaotičnost ter menita, da linearnost kljub napovedi ni zares odpravljena (Cornis-Pope/Neubauer 2002: 31–32).

Vse torej kaže, da je treba tudi s parolo (danes staro že skoraj tri desetletja!) o koncu Velikih pripovedi vsaj pri literarnem zgodovinopisju ravnati previdno. Tako kot za druge parole se tudi za to zdi najplodovitejše stališče, po katerem je treba konstruktivno izrabiti tako pozitivni potencial novih konceptov kot ohraniti tisto substanco starih, brez katerih literarna zgodovina (pa tudi zgodovina nasploh) zaradi svoje posebne narave – vezanosti na kategorijo časovnosti kot eksistencial oziroma človekovo antropološko kategorijo – po vsem sodeč ne more.⁶⁵

To se nekako pokaže tudi pri metodološko najbolj dodelanih in samoreflektiranih novih (primerjalnih) literarnih zgodovinah, Valdés/Kadirjevi primerjalni zgodovini literarnih kultur Latinske Amerike ter Cornis-Pope/Neubauerjevi primerjalni literarni zgodovini srednjeevropske in vzhodnoevropske literature. Tudi v teh delih velikozgodbarska narativizacija kaže jasne sledove.⁶⁶ Čeprav se Cornis-Pope in Neubauer izrecno in z mnogo truda skušata izogniti konceptualnim pastem Velike pripovedi, se – prav tako izrecno – zavedata, da tudi njuna literarna zgodovina ostaja perspektivistična, v nekem pogledu torej vendarle velikozgodbarska, in da temu pač ni mogoče uiti.⁶⁷ Ta perspektivističnost je razvidna na več ravneh: čeprav naj delo kot celota ne bi bilo zavezano Veliki pripovedi⁶⁸ in čeprav vsak »vozel«⁶⁹ samostojno prikazuje posamezne obravnavane specifikke, vsako poglavje vendarle vpeljuje uredniški uvod, ki – seveda ne a priori, aposteriorno pa – prispevke v poglavju poveže v nekakšno primerjalno celoto, na primer v obliki skupnih potez ali splošnih trendov, ki so – vsaj v skladu s teorijami, ki preganjajo Velike pripovedi – vendarle nujno subjektivne, tako ali drugače »ideološko« motivirane konstrukcije. Velikozgodbarska podloženost dela se še razvidneje – čeprav očitno obenem tudi prikrito – kaže drugače. Avtorja domala v vseh programskih in pojasnjevalnih člankih v zvezi s svojo literarno zgodovino⁷⁰ postulirata, da je Srednja in Vzhodna Evropa za primerjalno zgodovino posebej primerno področje zato, ker da gre za izrazito »cross-cultural« področje, kjer je bil vsak nacionalizem že a priori relativni-

⁶⁵ To sinzeto »starega« in »novega« je mogoče razumeti na več načinov; nemara najelementarnejši je tisti, o katerem razpravlja L. Hutcheon. Hollier se je po njenem s svojo literarno zgodovino sicer uspešno izognil teleološki naraciji, vendar ima njegov poskus smisel le kot alternativa tej naraciji, smotrni je le na njeni podlagi. Ko avtorica razmišlja o načelnem odklanjanju Velike zgodbe naroda/nacije v tej zgodovini, se zato (retorično) vpraša tudi takole: »Toda ali bi to novo modeliranje bilo možno brez ustaljene podlage teh drugih, zgodnejših, tradicionalnih literarnih zgodovin?« (Hutcheon 2002: 29). Tudi Hollierjeva zgodovina torej v tem pogledu še vedno ostaja vezana na veliko naracijo o naciji; ta jo (v tem miselnem obratu je seveda mogoče videti sled dekonstrukcije) nekako pravzaprav šele omogoča.

⁶⁶ Prim. tehtne pripombe Biti 2003: 91 isl.

⁶⁷ Cornis-Pope/Neubauer 2002: 22.

⁶⁸ Neubauer 2005: 114.

⁶⁹ Za razlago tega koncepta gl. npr. Kralj 2003; Cornis-Pope/Neubauer 2003: 31 isl.; Valdés 2002: 70 isl.

⁷⁰ Npr. Cornis-Pope/Neubauer 2003; Cornis-Pope 2003a, 2003b; Neubauer 2003; Neubauer 2005.

ziran z živahnimi in nenehnimi medkulturnimi ne le stiki, temveč prav prepleti. Vendar se pojavi vprašanje, ali ni ta konceptualizacija »cross-cultural« identitete Srednje in Vzhodne Evrope tudi sama zgolj Velika pripoved?⁷¹ Ali ni tako, da se zavračanje Velike pripovedi Nacije v literarni zgodovini dogaja preprosto v imenu druge Velike pripovedi, npr. – v primeru Neubauerja in Cornis-Popea – »cross-cultural« vzhodne-srednje Evrope? Prav temu konstrukt – ki je enako ali pa še bolj »namišljena skupnost«⁷² kot narod – sta namreč podrejeni celotna zamisel projekta in njegova metodologija, s tem pa se nekako skoz zadnja vrata vendarle vrača Velika pripoved.

Podobno velja za projekt Valdésa in Kadirja: po mnenju Valdésa je naloga literarnega zgodovinarja, »da iz tega navideznega kaosa izlušči zgodovinski smisel in to stori brez vsiljevanja ideoloških in filozofskih a priori, temveč z osredotočenjem na gibanje kulturnih konvergenč« (Valdés 2003: 398). Ta misel zveni pravilno, ne pa tudi novo! Napajala je prav tisti tradicionalni historični objektivizem, ki ga je napadal Foucault. Če ostanemo pri (v mnogih pogledih pri Foucaultu črpajoči) teoretski misli, iz katere izhajajo prenovitelji literarne zgodovine, je glavno vprašanje, kako doseči zgodovinarjevo nevpletenost, ki bi edina zares onemogočila vsiljevanje »ideoloških in filozofskih a priori« in omogočala osredotočanje na stvar samo. Vtis je, da to preprosto ni mogoče in tu se res da sklicevati kar na Foucaulta, kot ga navaja Valdés: da je namreč zgodovinarjeva interpretacija vedno ideološki konstrukt, s tem pa pravzaprav (če smo Veliko pripoved definirali kot ideološko interpelacijo) tudi Velika pripoved.

Tako stanje stvari seveda na eni strani potrjuje kritike tradicionalnih zgodovin, ki so bile oblikovane brez teoretske zavesti o tem; vendar ne daje a priori prav prenoviteljskim, za katere kaže, da so pravzaprav podvržene istim ali vsaj podobnim slabostim. Še zlasti zato ne, ker »razkorak med teorijo in prakso« nikakor ne pomeni le razkoraka, kjer »konica teoretično-metodološkega razvoja daleč prehitveva normalno prakso stroke« (Dolinar 2003: 135), ampak gre za razkorak med teorijo in »prakso« pri tej sami »teoretski konici«.

Ta razkorak, ki sem ga že nakazal, si velja ogledati še nekoliko podrobneje. Ko uredniki novih primerjalnih literarnih zgodovin (teh se s kritično pozornostjo lotavam zato, ker gotovo pomenijo zelo premišljen in veljaven poskus literarnega zgodovinopisja, katerega prednosti so očitne, pomanjkljivosti pa zaenkrat premalo reflektirane) poročajo o spoznanjih, izhajajočih iz posameznih prispevkov v njih, je slog tega poročanja retorika objektivnosti – kot da gre za absolutno, a priori veljavne, objektivne rezultate. Splošna zasnova, obča filozofija celote v projektu npr. Cornis-Popea in Neubauerja je nekako pluralistična: vsak obravnavani vozle je osvetljen z več vidikov, avtorji se izogibajo organskim sintezam, prisegajo na »mikrozgodovine«. Toda te mikrozgodovine so nato (na primer v povzemalnih uvodih v poglavja) v bistvu obravnavane kot »objektivna dejstva«, sprejete so, kot da so veljavne, kot da njihovi avtorji poročajo objektivno resnico. Pri tem pa prav na podlagi teoretskih izhodišč, na katera prisegajo

⁷¹ Enostransko bi bilo na primer misliti, da je internacionalizem manj Velika pripoved kot nacionalizem, in nekorektno, ko bi sebi pripisovali ideološko nevpletenost, ki jo drugim odrekamo. – Lyotardovska – čeprav je Lyotard v tem kontekstu omenjen le redko ali skoraj nikoli – pretenzija po izogibanju Velikim pripovedim/zgodbam je sicer hvalevredna, vprašanje pa je, ali je uresničljiva.

⁷² Glede tega izraza prim. Anderson 1983.

prenovitelji, upravičeno lahko domnevamo, da pogosto obstajajo zelo različni pogledi na isto zadevo pri vsaj enako kompetentnih poznavalcih, ki pa pri tem projektu niso prišli do besede. Ob vsej teoretski avtorefleksiji se zato tudi ta literarna zgodovina izkazuje za v nekem pogledu monološki projekt. Vsak prispevek razkriva le eno od mogočih videnj,⁷³ in uvodne sinteze, ki lahko zaradi prej omenjenega slepega zaupanja izhajajo iz »napačnih« predpostavk, lahko (oziroma celo nujno) zato prihajajo do »napačnih« posploševanj. Tudi ta prenoviteljski projekt se od Foucaulta kritizirani »objektivni« zgodovini ni izognil, saj očitno predpostavlja »objektivnost« svojih sodelavcev in je njegova pluralnost oziroma »večperspektivnost« (Neubauer 2003: 67) predvsem posledica tega, da je vsak vozle osvetljen z vidika različnih kultur ali različnih ravni analize, ne pa tudi z vidika različnih glasov znotraj iste kulture ali ravni analize.⁷⁴

»Razkorak med teorijo in prakso« ni le praktične, ampak tudi načelne spoznavno-teoretske narave. Teorija historiografiji – povsem upravičeno – pripisuje (oziroma očita) perspektivizem. Toda vprašati se je treba, ali je sama teorija iz njega izvzeta? Zdi se, da ne more biti, vendar se dogaja, da prav teorija, ki historiografiji očita odsotnost samorefleksije, tudi sama izkazuje to odsotnost. V diskurzu o problematiki zgodovine je ta problem nemara prvi izpostavil Habermas, ko je ugotovil, da je zavračanje Lyotardovih Velikih pripovedi – npr. pripovedi/zgodbe zgodovine, kontinuitete – tudi samo Velika pripoved/zgodba. To pa pomeni, da problematizira in razveljavlja samo sebe. Ali potemtakem velja?⁷⁵ Z drugimi besedami je mogoče to epistemološko zadrego izraziti takole: če je vsak diskurz, tako kot zatrjujejo teoretiki prevrednotenja historiografije, perspektivističen, nujno sumljiv zaradi zavestne ali nezavedne vpetosti v interese, ideologije, razmerja moči, estetske, etične, religiozne itn. preference, potem seveda to velja tudi za prenoviteljski diskurz. Teorija, ki ugotavlja splošno suspektnost teoretskih in sploh vseh diskurzov (npr. historiografije), je seveda, ravno če je veljavna, tudi sama suspektna. – Čeprav je vablivo, se tu ne morem ukvarjati z logičnim vidikom tega paradoksa; pokazati želim le, kako si prav misel o nujnosti radikalnega prevrata v (npr. literarnem) zgodovinopisju sama jemlje pravico do tako izključujočne zahteve. Ker je namreč (če seveda veljajo Foucaulteve teze, na katere se sklicujejo prenovitelji) tako kot vsak diskurz tudi sama vpletena v interesna razmerja in razmerja moči, vedno uveljavlja le parcialne interese in moč, ne zastopa pa v resnici nečesa povsem nevtralnega »resničnega« in »objektivnega«. Najmanj, kar taka misel nujno mora narediti, je, da – kot to zahteva od vsakega diskurza – reflektira samo sebe. In ko to stori, je največ, kar lahko naredi, to, da predlaga širitev horizonta z novimi možnostmi (historiografije). Prav nič pa je – v skladu z njo samo, z njeno lastno temeljno (pred)postavko

⁷³ Podobni so bili nekateri pomisleki glede domnevnega pluralizma *Slovenske književnosti* 3 (prim. Dragojevič 2002: 90).

⁷⁴ Tudi sami vozli so končno, naj gre na pogled za še tako samoumevno objektivne mejnike, v bistvu »določeni«, konstruirani; a s tem, ko nosijo sintetično celoto te literarne zgodovine, delujejo kot ogrodje, ki naj bi presegalo ideološko konstrukcijo in bilo torej nekako – »objektivno«. – Zanimivo je, da Neubauer podobno očita Hollierjevi francoski zgodovini, da je v bistvu pozitivistična (Neubauer 2003: 67), oba s Cornis-Popeom pa Hollierju zamerita tudi »arbitrarno selekcijo« (Cornis-Pope/Neubauer 2003: 33) avtorjev prispevkov, pri tem pa te kritične osti ne uspeta obrniti tudi na svoj projekt.

⁷⁵ Z znamenito sintagmo iz ene zgodnejših knjig Tineta Hribarja: resnica o resnici je, da resnice ni. Če resnice ni, potem seveda tudi tale resnica, ki to zatrjuje – očitno gre za paradoks lažnivca – ne drži.

– ne legitimizira za izrekanje sodb o bolj ali manj »pravih«, »primernih«, »resničnih« konceptih zgodovine. Ravno misel, ki vse relativizira, bi morala pristati tudi na svojo lastno relativnost ter se vesti manj izključujočno; predvsem ne bi smela živeti v iluziji, da je sama imuna na diskurz Velikih pripovedi.

Za literarne zgodovine

Problematika literarne zgodovine (pa tudi zgodovine nasploh) je kompleksna, kompleksna je tudi problematika njene prenove. Ta se bo (prav z zgodovinsko nujnostjo) dogajala, če njeno nujnost uvidimo ali ne. Od tega, kako se je lotimo, pa je odvisno, kakšen bo njen rezultat.

Vsekakor bi bilo koristno, ko bi prenova upoštevala zapletenost področja, ki se ga loteva, in ne bi preveč nereflektirano zamahovala z udarnimi prenoviteljskimi gesli. Tudi ideje, ki so se ob svojem nastanku zdele prepričljive in absolutno veljavne, je treba vsestransko pretesti glede njihove veljavnosti. Če dam značilen primer: že pred desetletji se je na področju literarne zgodovine zgodil oster napad na literarni kanon, češ: tradicionalna literarna zgodovina je forsirala kanon, vse nekanonsko pa prezirala, zato so njeni rezultati neveljavni; kanon se je formiral z interesi moči vladajoče elite, zdaj pa je čas za poravnavo krivic in vzpostavitev »resničnih razmerij«. – Čeprav ni nobenega dvoma, da je pri oblikovanju kanona vedno dejaven nekakšen interes in da so nekatere avtorice ali avtorji po krivici izpuščeni iz kanona, je problematika literarnega kanona vendarle kompleksnejša, kot kažejo najskrajnejša stališča do njega. Na primer: zgolj teoretsko prepričljiva, ne pa tudi dejansko dokazana je (v precejšnji meri ideološka) predpostavka, da kanon zrcali razmerja moči in so ga vzpostavile vladajoče družbene elite, da bi uveljavile svoje interese. Willie van Peer je s sistemsko empirično, preštevno računalniško metodo na primeru Shakespeara dokazal, da to nikakor ne drži nujno (van Peer 1999). In že bežen pogled na vrh slovenskega literarnega kanona (Prešeren, Cankar, Kosovel, Grum, Strniša, Zajc, Kovačič) najbrž dovolj zgovorno pokaže, da zadeva vendarle ni tako preprosta in premočrtna.

Pri pretresu nekaterih prenoviteljskih gesel glede literarne zgodovine sem skušal pokazati, da sicer povsem upravičeno kažejo na nekatere slabosti tradicionalnega literarnega zgodovinopisja, da pa obenem, če jih absolutiziramo in ne upoštevamo kompleksnosti problema, na katerega nakazujejo, vodijo v novo teoretsko enoumje, ne dosti drugačno od tistega, ki ga izrecno preganjajo.

Prav ta absolutizacija in nekritično ter nereflektirano posnemanje teh gesel so razlog za nekakšen paradoks, da se je »gibanja za demokratizacijo literarne zgodovine« oprijel diskurz izključujočnosti, čeprav bi po sami prenoviteljski logiki moral pravzaprav prevladati diskurz strpnosti, dopuščanja sobivanja. Vendar tega diskurza pogosto ni, izriva pa ga ne le včasih preveč aktivistična prenoviteljska vnema, temveč tudi povsem preprosto osredotočanje na zgolj nekatere možnosti prenove literarne zgodovine in neupoštevanje drugih, ki prav tako izrecno nasprotujejo zastarelim literarnozgodovinskim modelom in jih skušajo nadgraditi. Tako je na primer ne le pri prenoviteljskih projektih v okviru Mednarodne zveze za primerjalno književnost, temveč tudi pri slovenski diskusiji o krizi literarne zgodovine pogrešati nekoliko širši diapazon možnosti novega literarnega zgodovinopisja, saj praviloma na eni strani stoji

povsem nesporno za vse že davno preživela »nacionalistična« literarna zgodovina, na drugi pa (amerikocentrična) de(kon?)strukcija »tradicionalne« literarne zgodovine, očitno izenačene z nacionalistično. Pa vendar je bilo v zadnjih desetletjih kar nekaj poskusov vzpostavitve drugačne literarne zgodovine. Če jih naštejemo le nekaj: na podlagi prenovljene duhovne zgodovine vzpostavljena primerjalna literarna zgodovina, kot jo prakticira Kos; iz historične poetike Veselovskega⁷⁶ izhajajoči poskusi primerjalne poetike, ki sta jih v komparativistiki mnogo pozneje po svoje povzela tudi René Étiemble in Earl Miner; izrecno prenoviteljsko zasnovan literarnozgodovinski koncept medliterarnosti, kot ga je razvil Dioniz Đurišin, itn.⁷⁷

Vsaj na primer za slovensko refleksijo o literarni zgodovini (enako pa velja za vsako evropsko) bi bilo prav, ko bi preve(t)rila tudi te druge možnosti že zaradi ustaljenih pravil znanstvenega diskurza, pa tudi iz nekega drugega razloga. Koncept literarne zgodovine je odvisen ne le od vsakokratne literature same, ampak tudi od družbene in zgodovinske vloge literature v dani kulturi.⁷⁸ Evropa, kjer je literatura že od antike naprej igrala pomembno kulturno vlogo ter je bistveno prispevala k nacionalni (samo)zavesti in oblikovanju te ne le pri malih narodih, je povsem logično mnogo bolj vezana na tradicijo, kanon itn. kot npr. Amerika, ki za to nima enako tehtnega razloga.⁷⁹ Ravno v duhu pluralizma/relativizma/konstruktivizma bi bilo treba upoštevati tudi te kulturno specifične razlike in razumeti, da v evropski kulturi vez s tradicijo ne more biti povsem radikalno pretrgana, tudi pri novih konceptih literarne zgodovine ne.⁸⁰

To nenazadnje vendarle upoštevajo tudi pri obeh novih primerjalnih zgodovinah literarnih kultur. Čeprav sta del istega projekta in sta zasnovani na sorodni metodološki podlagi, so v njunem konceptu tudi nekatere razlike, za katere se zdi, da so pogojene prav s kulturnim kontekstom. Medtem ko se primerjalna zgodovina literarnih kultur Latinske Amerike s široko kontekstualizacijo delno približuje družbenim vedam in kulturnim študijam, se njena srednje-vzhodnoevropska sopotnica izrecno distancira od te usmeritve in mnogo bolj poudarja osredotočenost na samo literaturo.⁸¹

⁷⁶ Gl. Веселовский 2004.

⁷⁷ Zanimivo, a po svoje indikativno, je, da na vse tri opozarja Strutz, slovenski raziskovalci pa jih ne upoštevajo (značilen je v tem pogledu izpust interliterarnosti z Dolinarjevega seznama, na katerem so sicer intertekstualnost, interlingvalnost, interkulturalnost, interregionalnost; Dolinar 2003a: 14). To je vendarle nekoliko presenetljivo, saj so nekateri med njimi zelo odmevni v sodobni komparativistiki, tudi v okviru diskurza o krizi in nujnosti spremembe literarne vede, primerjalne književnosti in literarne zgodovine, npr. na Hrvaškem, kjer medliterarni model literarne zgodovine razvija Zvonko Kovač (in celo spodbuja k sodelovanju strokovnjake za slovensko književnost; gl. Kovač 2001), v Italiji, na komparativistično izjemno agilni in vplivni Sapinezi z Armandom Gniscijem in Franco Sinopoli na čelu, ali seveda na Slovaškem, od koder izvira projekt medliterarnosti, ki je netradicionalen in literarnozgodovinski.

⁷⁸ Glede na to, da je eno osrednjih prenoviteljskih gesel tudi kontekstualizacija literarne zgodovine, se bodo vsaj prenovitelji s tem gotovo strinjali.

⁷⁹ Podobno, kot je npr. zgodovina Latinske Amerike z vidika kolonizatorja povsem drugačna kot z vidika koloniziranca, je tudi literarna zgodovina z vidika Evrope drugačna kot z vidika ZDA. Zato mogoče sploh ni prav, da postavljamo zgolj ločnico zahod – ostali svet, ampak je vsekakor močna tudi ločnica Evropa – ZDA. – Indikativno je, da so ameriški »prenovitelji« primerjalne književnosti izrecno razumeli svoje prenoviteljstvo kot odpor do Evrope in njene tradicije (saj so veliki ameriški komparativisti – Wellek itn. – v glavnem pribežniki iz Evrope). – Indikativno je ne nazadnje tudi, da »prenoviteljsko« zgodovino francoske književnosti najprej izdajo Američani in šele v prevodu nato tudi Francozi.

⁸⁰ Prim. tudi Dolinar 2003a: 13.

⁸¹ Prim. npr. Neubauer 2005: 113 isl.

Vse to napeljuje na sklep, da bi kazalo radikalno (in tudi vrednostno zaznamovano) opozicijo med domnevno »staro« in domnevno »novo« literarno zgodovino vendarle nekoliko ublažiti. Nova literarna zgodovina, kakršna je na primer primerjalna literarna zgodovina Srednje in Vzhodne Evrope, gotovo ponuja alternativen pogled na literarno zgodovino te regije, ne le v primerjavi z nacionalno literarno zgodovino, ampak tudi s primerjalno Kosovega tipa; vendar le alternativo, ne pa polaščevalske nadomestitve stare, čeprav retorika nekaterih prenoviteljev ves čas implicira prav to. Vsaka zgodovina, tako »tradicionalna« kot prenoviteljska, je v prvi vrsti utelešenje zgodovinarjeve perspektive; nobena perspektiva si ne bi smela lastiti edino veljavne resnice, saj vedno izhaja iz svojih lastnih teoretskih predpostavk in je njena »objektivnost« v veliki meri odvisna od veljavnosti, »objektivnosti« in trajnosti same teorije. Za to pa vemo, da se zelo hitro spreminja. Prostor Vzhodne-Srednje Evrope na primer je pod vplivom sodobnih teorij večkulturnosti res mogoče videti kot prostor zelo razpršenih identitet, z drugega teoretskega (ali ideološkega) vidika pa bolj kot prostor trdne identitete (povezane npr. z dejstvom, da je šlo pri različnih narodih za podobno politično usodo; tak bi bil lahko pogled z vidika Đurišinovih posebnih medliterarnih skupnosti); povsem jasno je, da bosta literarni zgodovini, ki izhajata iz tako različne vnaprejšnje ideološke perspektive, različni. Enako jasno pa se zdi, da se v tej različnosti ne izključujeta, temveč nujno dopolnjujeta.

Do podobnih sklepov konec koncev v zadnjem obdobju prihajajo tudi najbolj samoreflektirani prenovitelji. Kot ugotavlja Valdés, celo tradicionalne literarne zgodovine ne moremo in ne smemo zavreči, saj je tudi sama del zgodovine: »Te kontinuitete interpretiranja ne moremo ne prezreti ne ji zgolj nasprotovati; v njej moramo videti utemeljitveno preteklost literarne kulture« (Valdés 2002: 68).⁸² Linda Hutcheon meni, da potrebujemo več (novih) alternativnih načinov pripovedi o zgodovini literature (saj seveda ni vseobsegajočega načina, ki bi zajemal vse perspektive ter vse ideološke, nazorske ter identitetne itn. vidike, s katerih je mogoče videti literarno zgodovino) (Hutcheon 2002: 31), Cornis-Pope in Neubauer pa poudarjata: »Normalno je, da imamo pri pisanju literarnih zgodovin med seboj tekmujoče paradigme« (Cornis-Pope/Neubauer 2002: 33).

Nemara bi zvenelo preveč postmodernistično, če bi rekli, da ni nič novega pod soncem in da tudi deklarirano nove ideje o literarni zgodovini sploh niso tako zelo nove;⁸³ vsekakor pa drži, da najnovejši pogledi na literarno zgodovino ne v teoriji ne v praksi ne odpravljajo povsem zadrege, s katerimi se literarna zgodovina spopada že lep čas. Zato odločne zahteve po radikalni zamenjavi paradigme v literarnem zgodovinopisju ali celo po odpravi literarne zgodovine niso v celoti upravičene oziroma vsaj ne do kraja preišljene.⁸⁴ Primerneje se zdi odpiranje tega področja različnim vsebinskim,

⁸² Prim. tudi Pospíšil 2003: 142: »Nujno je ohraniti vsaj nekatere dele tradicionalnih klasičnih modelov«.

⁸³ Ivo Pospíšil meni, da v literarni zgodovini ni zares novih metod, ampak so »nove« ponavadi preoblečene stare (Pospíšil 2003: 150). Če pogledamo na primer literarnozgodovinske poskuse bratov Schlegel, zlasti v spisih Friedricha, ki se je zavzemal za fragmentarnost, nelinearnost in neteleološkost, težko spregledamo predhodništvo prenoviteljski literarni zgodovini; nekatere prenoviteljske ideje sta v *Teoriji literature v poglavju o literarni zgodovini* nakazovala tudi Wellek in Warren.

⁸⁴ Ni naključje, da Foucault, kot ugotavljajo celo njegovi učenci, sam ni mogel napisati zgodovine v skladu s svojo lastno teorijo.

metodološkimi in ideološkimi vidikom. Zavest o prenovi literarne zgodovine danes bi verjetno morala v prvi vrsti biti zavest o pluralizmu perspektiv.⁸⁵

LITERATURA

- Benedict ANDERSON, 1983: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Fernando Cabo ASEGUINOLAZA, 2003: Geography and Literature: On a Comparative History of the Literatures in the Iberian Peninsula. *Neohelicon* XXX/2003, 1. 117–125.
- Ernst BEHLER, 1992: Concepts of History in the Comparative Literary History of the Schlegel Brothers. V: *Comparative Literary History as Discourse*. 23–40.
- Vladimir BITI, 1998: Periodization as a Technique of Cultural Identification. *Arcadia* 33/1998, 1. 182–189.
- Vladimir BITI, 2003: Im Namen des ganz Anderen. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 81–96.
- Marshall BROWN, 2003: Rethinking the Scale of Literary History. *Neohelicon* XXX/2003, 1. 127–136.
- Daniel F. CHAMBERLAIN, 2003: Introduction. *Neohelicon* XXX/2003, 1. 9–11.
- Roger CHARTIER, 1995: Zgodovina danes. Dvomi, izzivi, predlogi. *Filozofski vestnik* XVI/1995, 1. 65–78.
- Marcel CORNIS-POPE, 2003a: Transnational and International Perspectives in Post-1989 Comparative Literary History. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 71–78.
- Marcel CORNIS-POPE, 2003b: Arguments for a Cross-Cultural Literary History. *Arcadia* 39/2003, 2. 389–393.
- Marcel CORNIS-POPE, John Neubauer, 2002: *Towards a History of the Literary Cultures in East-Central Europe: Theoretical Reflections*. American Council of Learned Societies. ACLS Occasional Paper, No. 52.
- Eduardo DE FARIA COUTINHO, 2003: Rewriting Latin American Literary History. *Neohelicon* XXX/2003, 1. 103–108.
- Darko DOLINAR, Marko JUVAN, ur., 2003: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* Ljubljana: ZRC SAZU.
- Darko DOLINAR, 2003a: Uvod. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 9–14.
- Darko DOLINAR, 2003b: Literarna zgodovina in njeni bralci. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 123–138.
- Dražen DRAGOJEVIČ, 2002: Kjer se lomijo kopja. *Literatura* XIII/2001, 123/124. 85–90.
- Gerald GILLESPIE, 2003: Comparative Literary History as an Elitist Metanarrative. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 59–64.
- Stephen GREENBLATT, 2002: Racial Memory and Literary History. V: *Rethinking Literary History*. 50–62.

⁸⁵ Ta sklep, naravnano predvsem proti presenetljivi izključujočnosti nekaterih razprav o prenovi literarnega zgodovinopisja, pa se mi zdi šele izhodišče za tehten premislek o literarni zgodovini danes. Pravi problem (literarne) zgodovine danes utegne prej biti problem ločevanja med večperspektivnostjo ter na drugi strani relativizmom, poljubnostjo, diletantizmom. Gre za hermenevitični problem, in zlasti Valdés postavlja z opiranjem na hermenevitično v tem pogledu prava vprašanja. Zaveda se, da obstoj zgodovinskega »dogodka« ne more biti vprašljiv, vprašljivo je vprašanje njegove interpretacije. Hermenevitično še čaka zahtevna naloga, kako se čim bolj približati samemu dogodku in ga razmejiti od (na sebi sicer neizogibnega) konstruktivizma oziroma perspektivizma interpretacije. Sam Valdés se tega (dovolj logično) loteva z vidika recepcije, vendar pri tem polagoma zdrsnje od hermenevitične (od samega literarnega »dejstva« kot »dogodka«) v bližino sociologije in kulturologije (v analizo predvsem mnogoterih oblik njegove recepcije in pogojev zanjo).

- Péter HAJDU, 2003: Story Cycles as a Challenge to Literary History. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 49–57.
- Linda HUTCHEON, Mario J. Valdés, ur., 2002: *Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*. Edited by Linda Hutcheon and Mario J. Valdés. Oxford: Oxford University Press.
- Linda HUTCHEON, 2002: Rethinking the National Model. V: *Rethinking Literary History*. 3–49.
- Linda HUTCHEON, 2003: Postcolonial Witnessing – And Beyond. *Rethinking Literary History Today*. *Neohelicon* XXX/2003, 1. 13–30.
- Marko JUVAN, 2003: O usodi velikega žanra. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 17–50.
- György C. KÁLMAN, 2003: Marginal Characters of (Literary Hi)story: The Popular, the Avant-garde, the Subcultural in Totalizing Literary Historical Narratives. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 41–47.
- Hans KELLNER, 1995: Narativnost v zgodovini: poststrukturalizem in po njem. *Filozofski vestnik* XVI/1995, 1. 21–52.
- Evald KOREN, 1997: Literarna zgodovina med tradicionalno sklenjeno pripovedjo in virtualno sestavljanjo. *Primerjalna književnost* 20/1997, 1. 85–94.
- Alenka KORON, 2003: Spet najdeni čas? K vprašanju pripovedi v literarnem zgodovinopisju. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 245–274.
- Janko KOS, 2002: Uvod v historično-tipološko sistematiko literarnega razvoja. *Primerjalna književnost* 25/2002, 2. 1–21.
- Janko KOS, 2003: Stari in novi modeli literarne zgodovine. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 51–60.
- Zvonko KOVAČ. 2001: *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. (Biblioteka Književna smotra)
- Lado KRALJ, 2002: Kako pisati nacionalno zgodovino danes? *Primerjalna književnost* 25/2002, 1. 96–104.
- Lado KRALJ, 2003: Literarna zgodovina: bolj fikcija kot znanost. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 61–70.
- Eva KUSHNER, 2003: Towards an Experimental View of Literary History. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 33–39.
- Dominick LA CAPRA, ur., 1988: *Geschichte denken. Neubestimmung und Perspektiven moderner europäischer Geistesgeschichte*. Frankfurt na Majni: Fischer Taschenbuch Verlag. (Fischer Wissenschaft; 2480)
- Oto LUTHAR, 1995: Modeli (kulture)ne zgodovine. *Filozofski vestnik* XVI/1995, 1. 7–8.
- Vanesa MATAJČ, 1995: Ecce Homo: Janko Kos: Neznani Prešeren. *Literatura* 7/1995, 44. 95–98.
- Vanesa MATAJČ, 2004: Literarnozgodovinski pojmovnik za literaturo moderne: revizija in nekaj predlogov. *Primerjalna književnost* 27/2004, 2. 61–81.
- Walter MOSER, 1998: Literatur- und Kulturwissenschaft: Eine neue Dynamik. *Arcadia* 33/1998, 2. 265–284.
- John NEUBAUER, 2003: Ungleichzeitigkeit des Ungleichzeitigen Or Literary History with Multiple Timelines. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 65–70.
- John NEUBAUER, 2005: Comparative Literary Histories? V: *Comparative Literature in an Age of Multiculturalism*. Volume I of the Proceedings of the XVth Congress of the International Comparative Literature Association Transitions and Transgressions in an Age of Multiculturalism, University of South Africa, Pretoria, 13–19 August 2000. Edited by Reingard Nethersole. General editor Ina Gräbe. Pretoria: Unisa Press. 109–117.
- Enrique PÉREZ-CASTILLO, 2003: History, Historicity and the Self. *Neohelicon* XXX/2003, 1. 43–48.
- Ivo POSPIŠIL, 2003: Literary History, Poststructuralism, Dilettantism and Area Studies. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 141–157.
- Ирина ПРОХОРОВА, 2003: Приглашение к спору. *Новое литературное обозрение* 59/2003, 1. Специальный выпуск. Другие истории литературы. 8–9.

- Karen-Margarethe SIMONSEN, 1999: Frames of Literary History: Information and Knowledge. *Arcadia* 34/1999, 2. 398–407.
- Hans-Peter SÖDER, 2003: The return of cultural history? 'Literary' historiography from Nietzsche to Hayden White. *History of European Ideas* 2003, 29. 73–84.
- Janez STRUTZ, 2003: Dialog, Polyphonie und System. Zur Problematik einer Geschichte der »kleinen Literaturen« im Alpen-Adria-Raum. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 287–317.
- Mihály SZEGEDY-MASZÁK, 2003: Keywords in Literary History. *Neohelicon* XXX/2003, 2. 15–23.
- Jola ŠKULI, 2003: Modernistična literatura in spreminjanje paradigme literarne zgodovine. V: *Kako pisati literarno zgodovino danes?* 227–243.
- Теория литературы*. Том IV. Литературный процесс, 2001. Москва: ИМЛИ РАН.
- Ю. Н. ТЫНЯНОВ, 2002: *Литературная эволюция*. Москва: Аграф.
- Mario J. VALDÉS, Daniel JAVITCH, A. OWEN ALDRIDGE, ur., 1992: *Comparative Literary History as Discourse*. In *Honor of Anna Balakian*. Bern etc.: Peter Lang.
- Mario J. VALDÉS, Linda HUTCHEON, 1995: *Rethinking Literary History – Comparatively*. American Council of Learned Societies. Occasional Paper, No. 27.
- Mario J. VALDÉS 1998: Answering Foucault. Notes on Modes of Order in the Cultural World and the Making of History. *Arcadia* 33/1998, 1. 109–128.
- Mario J. VALDÉS, 2002: Rethinking the History of Literary History. V: *Rethinking Literary History*. 63–115.
- Mario J. VALDÉS 2003: Comparative Literary History, Theory and Practice: John Neubauer's Contribution. *Arcadia* 39/2003, 2. 394–398.
- Willie VAN PEER, 1999: Ali – ali? Ideologija in estetska kakovost v književni kanonizaciji. *Pri-merjalna književnost* 22/1999, 1. 1–17.
- A. Н. ВЕСЕЛОВСКИЙ, 2004: *Историческая поэтика*. Москва: УРСС.
- Tomo VIRK, 1989a: Postmoderna in problem zgodovine. *Literatura* 1/1989, 2. 99–106.
- Tomo VIRK, 1989b: *Duhovna zgodovina*. Ljubljana: DZS, SAZU. (Literarni leksikon; 35)
- Tomo VIRK, 2000: *Strah pred naivnostjo*. *Poetika postmodernistične proze*. Ljubljana: LUD Literatura. (Novi pristopi)

SUMMARY

The study treats the topical discussions about the necessity and possibilities to renew literary history. Its basic viewpoint is that a re-examination of the methodological points of departure (like in any change of the scholarly paradigm) is not only welcome, but also necessary. At the same time it attempts to point out the complexity of the new theoretical concepts and recommends caution in introducing them in the practice of literary history. Among the new theoretical initiatives it examines particularly carefully the concepts of linearity, continuity, teleology, the grand narrative, narrativeness and attempts to shed light on them from as many different angles as possible. In particular it points out the seemingly insurmountable differences between the theory and practice of literary history, which has been noticed by other scholars studying this topic. The author briefly surveys the most referential attempts of new (comparative) literary histories and points out their advantages and disadvantages. In the conclusion he maintains that excessive restriction of literary history to the confines of theoretical (even if the latest) molds is not productive and he suggests opening of the field for (ideologically and methodologically) diverse and pluralistic attempts of literary historiography.

